

УДК 159.938.3:378

СХИЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ДО АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

О.М. Мусаелян

аспірант кафедри педагогіки та психології професійної освіти,
Національний авіаційний університет, м. Київ
e-mail: elena200877@ukr.net

СКЛОННОСТЬ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ УКРАИНЫ К АУТОАГРЕССИВНОМУ ПОВЕДЕНИЮ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ

Е.Н. Мусаелян

аспірант кафедри педагогіки та психології професійного освіти,
Національний авіаційний університет, г. Київ

UKRAINIAN STUDENTS PROPENSITY TO SELF-HARM BEHAVIOR, TRENDS AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF PREVENTION

О.М. Musayelyan

Postgraduate Student of the Department of Pedagogics and Psychology of
Professional Education, National Aviation University, Kyiv

Статтю присвячено висвітленню теоретичного аналізу проблеми запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді України. Обґрунтовано соціально-психологічні умови запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді. Розроблено та апробовано психологічну програму запобігання аутоагресивній поведінці студентів. Наведено результати аналізу даних щодо впровадження програми запобігання аутоагресивній поведінці студентів, за якими доведено її ефективність.

Ключові слова: *девіантна поведінка; аутоагресивна поведінка; превенція аутоагресії; тренінг; студенти; Україна.*

Статья посвящена теоретическому анализу проблемы предупреждения аутоагрессивного поведения студенческой молодежи Украины. Обоснованы социально-психологические условия предупреждения аутоагрессивного поведения студенческой молодежи. Разработано и апробировано психологическую программу аутоагрессивного поведения студентов. Приведены результаты анализа данных внедрения программы аутоагрессивного поведения студентов, по которым доказана ее эффективность.

Ключевые слова: *девиантное поведение; аутоагрессивное поведение; превенция аутоагрессии; тренинг; студенты; Украина.*

The article deals with highlighting the theoretical analysis of the problem of preventing self-harm behavior of students in Ukraine. Social and psychological conditions of its prevention are grounded. There are developed and tested psychological prevention program of students` self-harm behavior. There are the results of the data analysis on the implementation of prevention programs of self-harm behavior of students, which proved its effectiveness.

Keywords: *deviant behavior; self-harm behavior; self-harm behavior prevention; training; students; Ukraine.*

Постановка проблеми. Високий рівень аутоагресивної поведінки молоді України в мінливих умовах сьогодення зумовлює необхідність спеціальної роботи щодо запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді. Водночас, на сьогоднішній день існує дуже мало

програм по запобіганню аутоагресивній поведінці. Відсутність єдиної концепції розуміння аутоагресивної поведінки призводить до того, що нерідко використовуються лише ті програми, які не дають ефективного результату. Багато програм мають на меті корекцію вже існуючих проблем, тобто закріплених аутоагресивних дій, які можна назвати скоріше адикціями, ніж схильністю до аутоагресії.

Актуальність проблеми дослідження. Процеси трансформації, які відбуваються в сучасному українському суспільстві та означають перехід до нової моделі розвитку, супроводжуються глибокою кризою, яка охопила усі сфери суспільства. Фактично, український соціум знаходиться сьогодні у стані ціннісно-нормативної дезінтеграції, тобто соціальної аномії, коли старі норми і цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не затвердилися. В умовах кризового стану суспільства молода особистість опинилася в складній ситуації вибору цінностей, пріоритетів, засобів адаптації.

Тому в сучасних умовах аутоагресивна поведінка набуває масового характеру. Не випадково, що за останнє десятиріччя статистика фіксує катастрофічне зростання молодіжної наркотизації та алкоголізації, ризикованої та суїцидальної поведінки молоді. Особливої ваги набуває розв'язання зазначених проблем для студентської молоді у контексті підготовки майбутнього фахівця-професіонала, здатного до самореалізації особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що проблема аутоагресивної поведінки загалом і аутоагресивної поведінки молоді зокрема досліджувалася вітчизняними (О. В. Вдовиченко [3], О. О. Дьоміна [6], О. О. Ільяшенко [10], А. В. Олійник [19] та ін.), зарубіжними (Д. Вассерман [26], В. В. Герасимова [4], С. Джилбоди [24], А. С. Калашнікова [12], В. А. Комлев [13], А. М. Сисоєв [22], К. Хаутон [25] та ін.) науковцями в контексті вивчення особистості, факторів формування, критеріїв прогнозування аутоагресивних дій. При цьому переважно вивчалися окремі аспекти аутоагресивної поведінки – суїцидальної (О. О. Дьоміна [6], В. О. Закондиріна [9], А. С. Калашнікова [12], А. В. Олійник [19] та ін.), ризикованої (О. О. Андроннікова [2], О. В. Вдовиченко [3] та ін.); віктимної (О. О. Андроннікова [2], А. Ю. Кулієв [14], В. Я. Рибальська [21], Д. В. Ривман [20], О. М. Хархан [23] та ін.) тощо.

Цілісно й системно проблема запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді, попри всю її актуальність, не виступало предметом спеціального дослідження.

Це й визначило **мету публікації**: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити основні психологічні тенденції та соціально-психологічні умови запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в українській мові існують декілька синонімів терміну «аутоагресія». Найбільш часто в літературі зустрічаються терміни «саморуйнівна поведінка» (А. Г. Амбрумова [1], Є. Г. Трайніна [1], А. В. Іпатов [11] та ін.), «аутодеструктивна поведінка» (Т. Н. Горобець [5], В. Е. Лапшин [16] та ін.), «суїцидальна поведінка» (А. С. Калашнікова [12], А. В. Олійник [19], А. М. Сисоєв [22] та ін.), які частіше за все використовуються як синоніми і включають в себе все різноманіття аутоагресивних дій від легких форм несуйцидальної аутоагресії до актів, які нівечать та інвалідізують, й до завершених суїцидів.

Аналіз різноманітних джерел ([1], [5], [16] та ін.) показує, що тривалий час до аутоагресивної поведінки відносили такі феномени, як суїциди, парасуїциди та суїцидальні думки. Несуйцидальні ж прояви саморуйнівної поведінки відносили до ситуаційно обумовленої аутодеструкції без аутоагресивної «підоснови». Лише згодом поняття аутоагресивна поведінка розширилося та набуло сьогоденішнього значення. До неї також стали відносити самоприниження, самозвинувачення, почуття злості та почуття відрази та ненависті до себе (психологічна

аутоагресія); реальні дії, які спричиняють біль, страждання та представляють загрозу своєму життю (фізична аутоагресія); імпліцитні аутоагресивні дії різного типу (алкоголізм, наркоманію, переїдання чи анорексію, ризиковану сексуальну поведінку, травматичні види спорту, провокуючу поведінку та ін.) [12].

За результатами теоретичного аналізу літератури виокремлено декілька підходів до дослідження проблеми аутоагресивної поведінки особистості: *психоаналітичний* (аутоагресивна поведінка як результат складної взаємодії інстинкту життя з інстинктом смерті), *анатомо-морфологічний* (схильність до аутоагресивної поведінки визначає конституція тіла), *гуманістичний* (від форми прояву, спрямованості, свідомості залежить вирішення екзистенціального протиріччя), *феноменологічний* (аутоагресивний акт як єдиний засіб вирішити всі проблеми), *когнітивний* (аутоагресивна поведінка, як результат когнітивних спотворень), *акмеологічний* (аутоагресивна поведінка як складний особистісний комплекс).

Аналіз вікових особливостей студентської молоді свідчить, що їх аутоагресивна поведінка набуває специфічних форм прояву через специфічні особливості даного вікового періоду.

Слід зазначити, що за Б. Г. Ананьєвим студентський вік охоплює вікові межі від 17-18 до 35-40 років. Головними ознаками його є засвоєння соціальних функцій та ролей, завершальний етап освіти, основна стадія спеціалізації та момент «старту» професійної діяльності [12].

Більшість сьогоденних студентів потрапляють до вікових меж від 17-18 до 23-25 років, які І. С. Кон відносить до періоду ранньої юності та початку дорослості (пізньої юності) У цей період відбувається ціннісне становлення людини, вимальовується проекція пошуку головних напрямків самореалізації на інших вікових етапах [12]. Неможливість або утруднення у вирішенні важливих завдань даного вікового періоду спричинює втрату смислу життя, постійні стреси, психологічні труднощі в освітньому процесі, на які вказує молодь як на причину аутоагресивної поведінки.

Визначено, що для студентського віку характерні такі види аутоагресії, як татування, пирсінг, брендинг, скарифікація; та більш небезпечні, як алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління, ризиковані види спорту, синдром Тоада («синдром веселого автоводіння»), нерегульований прийом медичних препаратів, анорексія та зловживання кількістю медичних втручань заради краси, суїцид. Крім того, на сьогоднішній день серед студентів вищих навчальних закладів спостерігається високий рівень вживання легких спиртних напоїв та отримує поширення «пивний алкоголізм» [4; 9]. А споживачами наркотиків усе частіше стають досить адаптовані та благополучні студенти. При чому стирається гендерна різниця схильності до аутоагресивної поведінки у підлітків та у молоді [15].

У ході аналізу теоретичного матеріалу виокремлено 2 групи чинників: індивідуально-психологічні (відсутність життєвих цілей, незадоволення самореалізацією, локус контролю-життя, занижена самооцінка, емоційна нестабільність, ригідність) та соціально-психологічні (крайня незадоволеність взаємовідносинами з батьками, невпевненість у міжособистісних стосунках з однолітками та ін.) аутоагресивної поведінки.

Відповідно дібрано комплекс методик емпіричного дослідження основних тенденцій та чинників аутоагресивної поведінки студентської молоді:

- методика дослідження схильності до віктимної поведінки О. О. Андроннікової, опитувальник Є. П. Ільїна «Ауто- та гетероагресія» та авторська методика «Визначення рівня схильності до аутоагресивної поведінки», «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. О. Леонтєва, «Методика визначення ригідності» Г. Айзенка, тест-опитувальник Г. Айзенка «Визначення темпераменту», методика діагностики показників та форм агресії А. Басса і А. Дарки, тест «Незавершені речення» Дж. М. Сакса та С. Леві [18];

• статистично-математичні методи опрацювання даних (критерій χ^2 - Пірсона, метод рангової кореляції r_s – Спірмена, G-критерієм знаків, дисперсійний аналіз) з використанням комп'ютерної програми SPSS (версія 17.0).

Вибірку досліджуваних склали 302 студенти вищих навчальних закладів м. Києва віком від 16 до 51 року, яких було розподілено на групи за гендерно-віковими та організаційно-професійними характеристиками :

- за статтю: 67,1 % жінок, 32,9 % чоловіків;
- за віком: 1) до 18 років (27,2 %), 2) 18-20 років (36,1 %), 3) 20-25 років (19,0 %), 4) понад 25 років (17,7 %);
- курсом навчання у ВНЗ: 1) 1 курс (40,7 %), 2) 2 курс (30,0 %), 3) 4 курс (8,7 %) та 4) студенти 1 курсу, які отримують другу вищу освіту (20,7 %);
- за спеціальністю: гуманітарний (70,0 %) та технічний профіль (30,0 %);
- за місцем проживання: жителі міста (89,3 %) та жителі села (10,7 %).

На першому етапі емпіричного дослідження даними вище зазначеної авторської методики виявлено розподіл студентів за рівнями аутоагресивної поведінки (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл досліджуваних студентів за рівнями аутоагресивної поведінки
(за авторською методикою)**

Рівні аутоагресивної поведінки	Кількість досліджуваних у %
низький	45,7
середній	24,6
високий	29,7

Як випливає з табл. 1, майже третина студентів (29,2%) має високий рівень аутоагресії, тоді як четверта частина досліджуваних має середній рівень аутоагресії (24%), а менше половини молоді мають низький рівень схильності до аутоагресивної поведінки.

При цьому за результатами дисперсійного аналізу виявлено особливості схильності до аутоагресивної поведінки студентської молоді за статтю, тобто було констатовано вищий рівень схильності до аутоагресивної поведінки у досліджуваних студентів-жінок ніж у чоловіків ($p < 0,05$). Констатовано, що рівень схильності до аутоагресивної поведінки у жінок залежить від місця проживання, він вищий у жительок села; тоді як у чоловіків даний фактор не впливає на схильність до аутоагресії ($p < 0,01$). Виявлено, що жінки технічного профілю навчання та чоловіки гуманітарного профілю навчання мають вищі показники схильності до аутоагресивної поведінки порівняно із жінками-гуманітаріями та чоловіками-техніками ($p < 0,05$). Установлено, що з віком схильність до аутоагресивної поведінки знижується (на рівні тенденції, $p = 0,1$). Констатовано найвищі показники до аутоагресивної поведінки у студентів першого курсу ($p < 0,01$).

На другому етапі емпіричного дослідження за результатами дисперсійного аналізу досліджено психологічні чинники схильності студентської молоді до аутоагресивної поведінки.

Зокрема, визначено вплив осмисленості життя студентів на їх схильність до аутоагресивної поведінки (рис. 1).

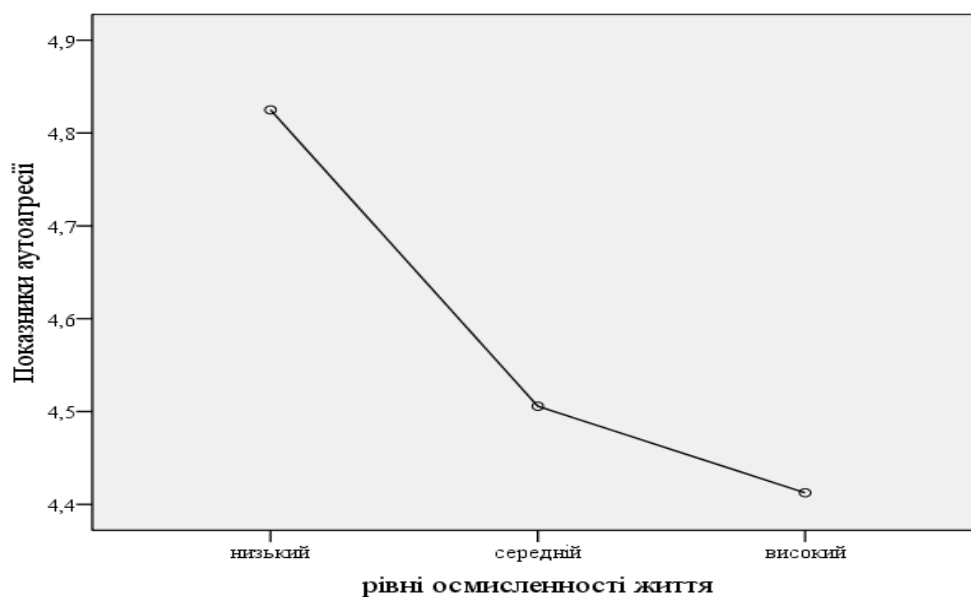

Рис. 1. Особливості аутоагресивної поведінки студентів залежно від рівня осмисленості життя

Так, з рис. 1 випливає, що зі збільшенням рівня осмисленості життя схильність до аутоагресивної поведінки у молоді зменшується (відмінності на рівні тенденції, $p = 0,1$).

Одержані результати можна, зокрема, пояснити концептуальним підходом В. Франкла, за яким невдача у пошуку людиною сенсу свого життя веде до відчуття втрати смислу та є причиною ноогенних неврозів і схильності людини до аутоагресивної поведінки [18].

Також виявлено, що показники аутоагресії студентів вищих навчальних закладів залежать від рівня їх ригідності (рис. 2).

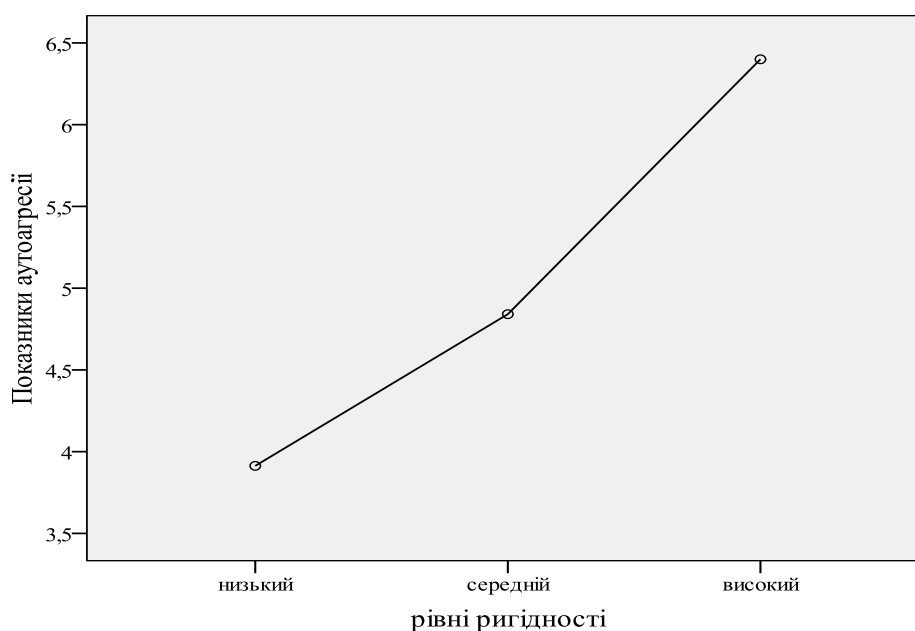

Рис. 2. Особливості аутоагресивної поведінки студентів залежно від рівня ригідності

Так, з рис. 2 випливає, що зі збільшенням рівня ригідності схильність до аутоагресивної поведінки у молоді збільшується ($p < 0,01$). Одержані нами результати узгоджуються з даними, що були отримані в ряді досліджень і свідчили про те, що студенти з високим рівнем ригідності менш схильні до швидкого формування нових, адекватних для нової ситуації форм поведінки, тому часто обирають деструктивну поведінку.

Крім того за результатами дисперсійного аналізу встановлено (рис. 3), що рівень нейротизму позитивно корелює зі схильністю до аутоагресивної поведінки у студентської молоді, тобто зі збільшенням нейротизму схильність до аутоагресивної поведінки у молодих людей зростає ($p < 0,01$).

Наші дані збігаються з дослідженнями Г. М. Ішимбаєвої [17] та , Е. Шнейдмана [18], за результатами яких виявлено, що зі збільшенням рівня нейротизму схильність до аутоагресивних дій зростає, а люди з нестабільною емоційною сферою більш схильні до саморуйнуючої поведінки.

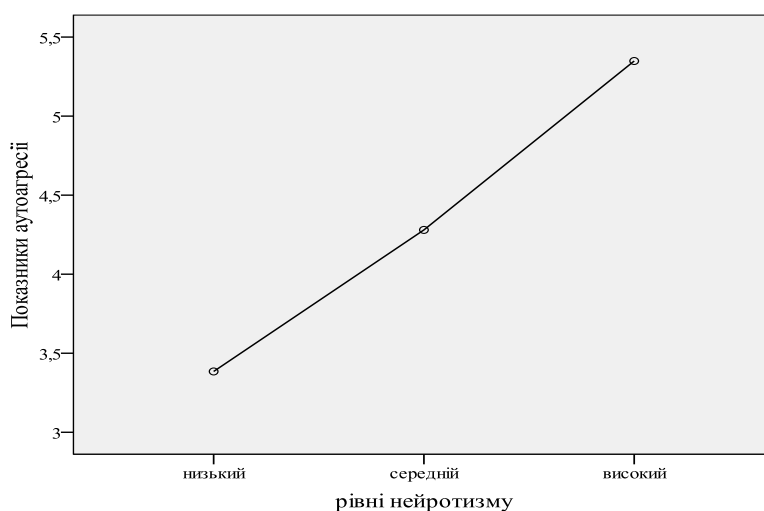

Рис. 3. Особливості аутоагресивної поведінки студентів залежно від рівня нейротизму

На наступному етапі дослідження констатовано особливості аутоагресивної поведінки залежно від рівня ставлення студентів до себе та різних аспектів життєдіяльності, що були визначені за методикою Дж. М. Сакса та С. Леві (рис. 4).

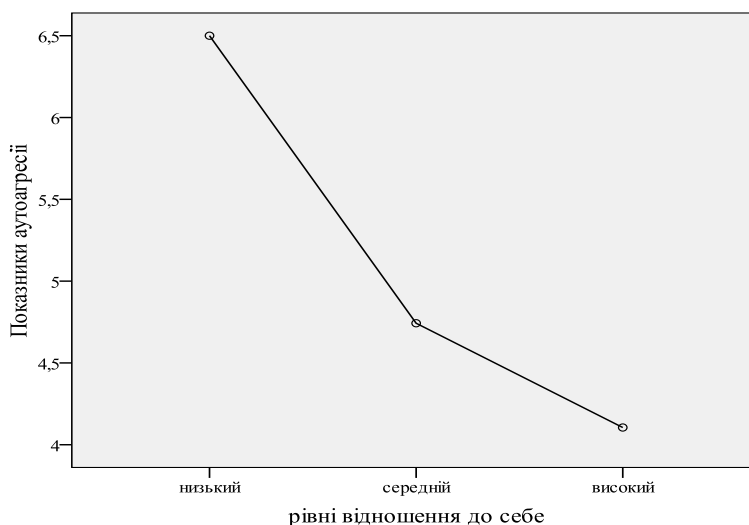

Рис. 4. Особливості аутоагресивної поведінки залежно від рівня ставлення до себе

Як впливає з рис. 4, чим вище позитивне ставлення у студентської молоді до себе, тим менш схильна вона до аутоагресії ($p < 0,01$). Це можна пояснити тим, що чим вища у людини самооцінка, тим кращі у неї відносини з оточуючими, менше внутрішніх конфліктів, нижче тривожність, тому схильність до саморуйнації менша.

Крім того, на думку дослідників [4; 9], особи, які схильні до аутоагресивних дій, характеризуються відсутністю адекватних взаємовідносин з ровесниками у колективі, їх властиві незадоволення собою, своїм статусом та оточуючими. Ці припущення підтверджуються й результатами проведеного нами дисперсійного аналізу, за яким зі зменшенням позитивного ставлення до однолітків, схильність студентів до аутоагресії зростає ($p < 0,01$).

Отже, за результатами теоретичного аналізу літератури та емпіричного дослідження констатовано високий рівень схильності до аутоагресивної поведінки у значній кількості студентської молоді, залежність такої схильності від ригідності, емоційної нестабільності, низької осмисленості життя, неконструктивних стосунків з однолітками, заниженої самооцінки тощо. Необхідність зазначених особистісних утворень, на наш погляд, визначає ті соціально-психологічні умови, які слід забезпечити у спеціально організованій спільній діяльності студентів.

Саме тому метою формувальної частини емпіричного дослідження стало розроблення та апробація програми запобігання аутоагресії студентської молоді, в якій було враховано системна робота із забезпечення соціально-психологічних умов корекції заниженої самооцінки; низької осмисленості життя; емоційної нестабільності, неконструктивних стосунків з однолітками як важливих чинників аутоагресивної поведінки даного контингенту осіб.

Програма запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді складається з 4-х блоків.

Блок 1. «Підготовчий. Освоєння технік релаксації» (14 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи), що спрямований на створення сприятливої атмосфери групової роботи, розставлення пріоритетів, зниження тривожності та емоційної нестабільності, опанування прийомів ауторелаксації тощо.

Блок 2. «Адекватні способи вираження агресії» (14 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи), у межах якого передбачено самопізнання та самоаналіз студентами мотивів агресивної та аутоагресивної поведінки, оволодіння техніками правильного вираження агресії, роботу з відчуттям образи, використовуючи опановані прийоми ауторелаксації та арт-терапії.

Блок 3. «Життєві цінності та смисл життя» (14 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи) спрямований на рефлексію студентською молоддю свого призначення в житті, формування конструктивних життєвих смислів через розуміння, що повинно являтися «головними» та «другорядними» цінностями людини, визначення та корегування життєвих цілей.

Блок 4. «Навички асертивної поведінки» (14 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи) спрямований на зниження ригідності (завдяки використанню принципу спонтанності), на формування асертивних форм поведінки, через оволодіння ефективними прийомами спілкування, розуміння власних бажань та згідно них – планування свого життя.

Для апробації експериментальної програми запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді були сформовані дві групи із студентів факультету психологія Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Усього в апробації взяли участь 44 особи, з яких 22 особи утворили експериментальну групу, в межах якої впроваджено авторську програму, і 22 – контрольну групу. Експериментальна група була поділена навпіл і впровадження програми здійснювалося з кожної підгрупою окремо. Загальна тривалість всього курсу – 72 годин, з них 52 – аудиторна та 20 – самостійна. Заняття проводилися 4 години один раз на тиждень у межах

психологічного гуртка. Досліджувані з експериментальної та контрольної груп не відрізнялися за схильністю до аутоагресивної поведінки, віком, статтю та факультетом навчання.

З метою оцінки ефективності розробленої програми проведений порівняльний аналіз результатів дослідження до та після проведення формуального експерименту в експериментальній і контрольній групах за основними показниками та чинниками:

- загальний показник схильності до аутоагресивної поведінки;
- занижена самооцінка (ставлення до себе);
- емоційна нестабільність;
- ригідність;
- невпевненість у міжособистісних стосунках з однолітками;
- сформованість життєвих смислів.

Аналіз результатів упровадження програми запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді довів її ефективність. Це підтверджується тим, що в експериментальній групі за G-критерієм знаків між результатами першого та другого зрізів були зафіксовані статистично значущі відмінності у рівнях схильності до аутоагресивної поведінки. Зокрема, в експериментальній групі виявлені статистично значущі зміни щодо зменшення досліджуваних з високим рівнем схильності до аутоагресивної поведінки (з 27,3% до 4,5%) і збільшення – з низьким (з 45,4 % до 63,7%) (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз за рівнями схильності до аутоагресивної поведінки студентів експериментальної та контрольної груп на початку та після проведення експерименту

Групи	Рівні схильності до аутоагресивної поведінки (кількість досліджуваних, у %)					
	До формуального експерименту			Після формуального експерименту		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Контрольна	40,9	27,3	31,8	40,9*	31,8*	27,3*
Експериментальна	45,4	27,3	27,3	63,7*	31,8*	4,5*

* – відмінності значущі на рівні $p < 0,05$

Натомість, у контрольній групі за результатами першого та другого зрізів констатовано незначну розбіжність, яка не є статично значущою і в цілому не позначається на рівнях схильності до аутоагресивної поведінки студентської молоді.

Так, високий рівень схильності до аутоагресивної поведінки контрольної групи дещо зменшився з 31,8% до 27,3%, дещо зменшився і середній рівень з 27,3 % до 31,8 %, низький рівень залишився практично без змін 40,9 %.

При цьому відмінності у рівнях схильності до аутоагресивної поведінки студентів експериментальної та контрольної груп за критерієм χ^2 є статично значущими, при $p < 0,05$.

У цілому можна констатувати, що проведений порівняльний аналіз результатів дослідження розробленої програми тренінгу показав позитивні зміни, серед яких, на наш погляд, слід відзначити:

1) зниження рівня схильності до аутоагресивної поведінки, що проявилось в таких показниках та чинниках, як: зменшення емоційної нестабільності; у формуванні адекватної самооцінки; зменшення ригідності; у формуванні вміння правильно формувати життєві смисли; у вмінні правильно будувати взаємовідносини з однолітками;

2) унаслідок отриманої інформації в рамках проведення тренінгу студенти отримали можливість сформулювати свої знання з наступних питань: сутність асертивної поведінки; значення правильних життєвих орієнтирів у формуванні гармонійного, здорового життя; роль ефективних комунікативних навичок у взаємовідносинах з однолітками; значення правильного вибору професії для реалізації життєвих цілей;

3) у ході тренінгу студенти отримали навички планування життя та постановки цілей: розуміти власні бажання; вміння приймати рішення та прогнозувати їх наслідки; здатність брати на себе відповідальність за виконання поставлених перед собою задач;

4) протягом тренінгу студенти оволоділи прийомами релаксації і саморегуляції негативних емоційних станів.

Таким чином, одержані результати дозволяють стверджувати про досягнення мети роботи.

Висновки. Соціально-психологічними умовами запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді є: 1) організація групової роботи, яка актуалізує вироблення навичок *асертивної поведінки*; 2) переорієнтація на суспільно значущі види діяльності для формування *осмисленості життя*; 3) створення ситуації успіху для формування стійкої (високої) *самооцінки*; 4) використання інтерактивних вправ для актуалізації принципу спонтанності з метою зниження *ригідності*; 5) включення в конструктивну спільну діяльність з однокласниками для покращення *міжособистісних стосунків з однолітками*.

Ці умови втілено в авторській програмі запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді, яка складалася з чотирьох блоків: 1. «Підготовчий. Освоєння технік релаксації», що мав на меті створення атмосфери групи, розставлення пріоритетів, зниження тривожності та емоційної нестабільності, підвищення самооцінки, вивчення прийомів ауторелаксації; 2. «Адекватні способи вираження агресії», що мав на меті, вивчення власних мотивів агресивної та аутоагресивної поведінки, формування адекватних форм поведінки, зниження відчуття провини та образи, формування позитивного мислення; 3. «Життєві цінності та смисл життя», який був спрямований на формування правильних життєвих цінностей, визначення свого призначення в житті, своїх бажань; 4. «Навички асертивної поведінки», у межах якого передбачалося знизити ригідність, сформулювати адекватні форми поведінки, оволодіти ефективними прийомами спілкування, навчитися планувати свої дії та життя, навчитися розуміти себе та свої бажання.

Доведено ефективність запропонованої програми, що дає підстави пропонувати її для впровадження в освітню практику вищих навчальних закладів з метою запобігання аутоагресивній поведінці студентської молоді.

Перспективні напрями подальших досліджень Визначення рівня психологічної готовності практичних психологів системи вищої освіти та викладачів ВНЗ до запобігання аутоагресивній поведінці студентів.

Список використаних джерел

1. Амбрумова А. Г., Трайнина Е. Г. К вопросу о саморазрушающем поведении // Саморазрушающее поведение у подростков: Тр. Ленингр. психоневрол. НИИ им В. М. Бехтерева. – Л., 1991. – Т.128. – С. 29-36.
2. Андроникова О. О. Основные характеристики подростков с самоповреждающим виктимным поведением / О. О. Андроникова // Вестник ТГПУ. – 2009. – №9 (87). – С. 120-126.
3. Вдовиченко О. В. Проявление и коррекция риска у студентов, которые обучаются по разным образовательно-профессиональным программам : дисс... канд. психол. наук, 14.00.07 / О. В. Вдовиченко; Южно-Украинский госуд. педагогич. Университет им. К. Д. Ушинского. – Одесса, 2009, – 170 с.
4. Герасимова В. В. Исследование взаимосвязи аутоагрессии с формирующимися аддикциями у студентов / В. В. Герасимова, А. Н. Грязнов // Материалы международной научно-практической

конференции, посвященной году учителя «Модернизация профессионального образования : вопросы теории и практический опыт». – Казань, 15 апреля 2010. – С. 631-632.

5. Горобец Т. Н. Социально-психологические и биологические факторы развития явлений массового аутодеструктивного поведения // Уч. пособие «Основы социального психоанализа» // Под ред. Федоркиной А. П. – М.: РАГС, 1996.– С. 236-318.

6. Дьоміна О. О. Суїцидальна поведінка при гострій реакції на стрес у осіб молодого віку (клініка, особливості формування, методи корекції та профілактики): автореф. дис... канд. мед. наук: 14.00.16 / Дьоміна Ольга Олегівна; Харк. мед. акад. після диплом. освіти, – Х., 2004. – 20 с.

7. Евтихов О. В. Практика психологического тренинга / О. В. Евтихов. – СПб. : Речь, 2004. — 256 с.

8. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л.: Изд. ЛГУ, 1985. – 166 с.

9. Закондырина В. О. Взаимосвязь аутоагрессивного поведения и социально-психологической адаптации подростков: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / В. О. Закондырина ; Гос. пед. ун-т. – М., 2009. – 228 с.

10. Ильяшенко О. О. Медико-психологичні аспекти аутоагресивної поведінки самотніх осіб : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.04 / О. О. Ильяшенко; Луганський державний медичний університет МОЗ України, – Х, 2009. – 20 с.

11. Ипатов А. В. Подросток: от саморазрушения к саморазвитию. Программа психологической помощи: монография / А. В. Ипатов. – СПб.: Речь, 2011. – 112 с.

12. Калашникова А. С. Психологические механизмы аутоагрессивных и гетероагрессивных действий с психическими расстройствами не исключаяющими вменяемости : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06, 19.00.04 / А. С. Калашникова ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2010. – 273 с.

13. Комлев В. А. Прогнозирование аутоагрессивного поведения осужденных в исправительных учреждениях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / В. А. Комлев ; С.-Петербург. ун-т МВД России. – СПб., 2010. – 215 с.

14. Кулієв А. Ю. Проблеми статистичного обліку і запобігання віктимізації населення / А. Ю. Кулієв // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2007. – Вип. 32. – С. 126-129.

15. Лазаренко В. І. Наркоситуація в Україні та девіантна поведінка молоді : дисс... канд. соц. наук, 22.00.04 / В. І. Лазаренко; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Карамзіна. – Харків, 2005. – 171 с.

16. Лапшин В. Е. Социально-педагогическая профилактика аутодеструктивного поведения учащейся молодежи : монография / В. Е. Лапшин // Федер. служба исполн. наказаний, Владимирский юрид. ин-т Федеральной службы исполн. наказаний. – Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2010. – 343 с.

17. Мусаєлян О. М. Смысловиттєві орієнтації та особливості їх впливу на схильність до аутоагресивної поведінки студентської молоді / О. М. Мусаєлян // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» – Т. 2 – Вип. 3. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 68-75.

18. Мусаєлян О. М. Теоретико-методичні засади дослідження особливостей аутоагресивної поведінки студентської молоді / О. М. Мусаєлян // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Ун-т менедж. Освіти НАПН України ; редкол. : О. Л. Ануфрієва [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 15(28). / голов. Ред. В. В. Олійник. – К. : АТОПОЛ ГРУП, 2015. – С.226–235.

19. Олійник А. В. Релігійна віра як чинник протидії суїцидальним тенденціям у середовищі студентської молоді: автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07/ А. В. Олійник; Прикарпат. наук. ун-т ім В. Стефаника. – Іванофранківськ, 2010. – 20 с.

20. Ривман Д. В. О содержании понятия «виктимность» / Д. В. Ривман // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. – Л. : ВПУ МВД СССР, 1974. – С. 18-28.

21. Рибальська В. Я. Про віктимологічний напрямок профілактики злочинності неповнолітніх / В. Я. Рибальська // Віктимологія і профілактика правопорушень : Збірник наукових праць. – Іркутськ, 1979. – 189 с.

22. Сысоев А. М. Психология аутоагрессивного поведения осужденных и его предупреждение : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / А. М. Сысоев ; РГБД ОД. – Рязань, 2002. – 220 с.

23. Хархан О. М. Психологічні особливості віктимної поведінки підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук, 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. М. Хархан; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Симферопіль, 2006. – 20 с.

24. Gilbody S., House A., Owens D. The early repetition of deliberate self-harm // J. R. Coll. Physicians Lond. – 1997. – Vol. 31, № 2. – P. 171-172.

25. Hawton K, Fagg J. Deliberate self-poisoning and self-injury in adolescents. A study of characteristics and trends in Oxford, 1976–89. Br J Psychiatry 1992;161:816-23.

26. Suicide. An unnecessary death / Ed. D. Wasserman. – UK : Martin Dunitz, 2001. – 286 p.

References

1. Ambrumova A. G., Traynina E. G. K voprosu o samorazrushayushchem povedenii // Samorazrushayushchee povedenie u podrostkov: Tr. Leningr. psihonevrol. NII im V. M. Behtereva. – L., 1991. – T.128. – S. 29-36.

2. Andronikova O. O. Osnovnye karakteristiki podrostkov s samopovrezhdayushchim viktimnym povedeniem / O. O. Andronikova // Vestnik TGPU. – 2009. – №9 (87). – S. 120-126.

3. Vdovichenko O. V. Proyavlenie i korektsiya riska u studentov, kotorye obuchayutsya po raznym obrazovatelno-professionalnym programmam : diss... kand. psihol. nauk, 14.00.07 / O. V. Vdovichenko; Yuzhno-Ukrainskiy gosud. pedagogich. Universitet im. K. D. Ushinskogo. – Odessa, 2009, – 170 s.

4. Gerasimova V. V. Issledovanie vzaimosvyazi autoagressii s formiruyushchimisya addiktsiyami u studentov / V. V. Gerasimova, A. N. Gryaznov // Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, posvyashchennoy godu uchitelya «Modernizatsiya professionalnogo obrazovaniya : voprosy teorii i prakticheskoy opyt». – Kazan, 15 aprelya 2010. – S. 631-632.

5. Gorobets T. N. Sotsialno-psihologicheskie i biologicheskie faktory razvitiya yavleniy massovogo autodestruktivnogo povedeniya // Uch. posobie «Osnovy sotsialnogo psihoanaliza» // Pod red. Fedorkinoy A. P. – M.: RAGS, 1996. – S. 236-318.

6. Domina O. O. Suyitsidalna povedinka pri gostryy reaktsiyi na stres u osib molodogo viku (klinika, osoblivosti formuvannya, metodi korektsiyi ta profilaktiki): avtoref. dis... kand. med. nauk: 14.00.16 / Domina Olga Olegivna; Hark. med. akad. pislya diplom. osviti, – H., 2004. – 20 s.

7. Evtihov O. V. Praktika psihologicheskogo treninga / O. V. Evtihov. – SPb. : Rech, 2004. – 256 s.

8. Emelyanov Yu. N. Aktivnoe sotsialno-psihologicheskoe obuchenie / Yu. N. Emelyanov. – L.: Izd. LGU, 1985. – 166 s.

9. Zakondyrina V. O. Vzaimosvyaz autoagressivnogo povedeniya i sotsialno-psihologicheskoy adaptatsii podrostkov: dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / V. O. Zakondyrina ; Gos. ped. un-t. – M., 2009. – 228 s.

10. Ilyashenko O. O. Mediko-psihologichni aspekti autoagresivnoyi povedinki samotnih osib : avtoref. dis... kand. psihol. nauk: 19.00.04 / O. O. Ilyashenko; Luganskiy derzhavniy medichniy universitet MOZ Ukrayini, – H, 2009. – 20 s.

11. Ipatov A. V. Podrostok: ot samorazrusheniya k samorazvitiyu. Programma psihologicheskoy pomoshchi: monografiya / A. V. Ipatov. – SPb.: Rech, 2011. – 112 s.

12. Kalashnikova A. S. Psihologicheskie mehanizmy autoagressivnyh i geteroagressivnyh deystviy s psihicheskimi rastroysvami ne isklyuchayushchimi vmenyaemosti : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.06, 19.00.04 / A. S. Kalashnikova ; Ros. akad. gos. sluzhby pri Prezidente RF. – M., 2010. – 273 s.

13. Komlev V. A. Prognozirovaniye autoagressivnogo povedeniya osuzhdennyh v ispravitelnyh uchrezhdeniyah :dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.06 / V. A. Komlev ; S.-Peterb. un-t MVD Rossii. – SPb., 2010. – 215 s.

14. Kuliev A. Yu. Problemi statistichnogo obliku i zapobigannya viktimizatsiyi naselennya / A. Yu. Kuliev // Aktualni problemi politiki : zb. nauk. prats. – Odesa : Feniks, 2007. – Vip. 32. – S. 126-129.

15. Lazarenko V. I. Narkosituatsiya v Ukrayini ta deviantna povedinka molodi : diss... kand. sots. nauk, 22.00.04 / V. I. Lazarenko; Harkivskiy nats. un-t im. V. N. Karamzina. – Harkiv, 2005. – 171 s.

16. Lapshin V. E. Sotsialno-pedagogicheskaya profilaktika autodestruktivnogo provedeniya uchashcheysya molodezhi : monografiya / V. E. Lapshin // Feder. sluzhba ispoln. nakazaniy, Vladimirskiy yurid. in-t Federalnoy sluzhby ispoln. nakazaniy. – Vladimir : VYuI FSIN Rossii, 2010. – 343 s.

17. Musaelyan O. M. Smislozhittevi orientatsiyi ta osoblivosti yih vplivu na shilnist do autoagresivnoyi povedinki studentskoyi molodi / O. M. Musaelyan // Naukoviy visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Seriya «Psihologichni nauki» – T. 2 – Vip. 3. – Herson : Vidavnicchiy dim «Gelvetika», 2016. – S. 68-75.

18. Musaelyan O. M. Teoretiko-metodichni zasadi doslidzhennya osoblivostey autoagresivnoyi povedinki studentskoyi molodi / O. M. Musaelyan // Visnik pislyadiplomnoyi osviti : zb. nauk. pr.. / Un-t menedzh. Osviti NAPN Ukrayini ; redkol. : O. L. Anufrieva [ta in.]. – K., 2005. – Vip. 15(28). / golov. Red. V. V. Oliynik. – K. : ATOPOL GRUP, 2015. – S.226–235.

19. Oliynik A. V. *Religiyna vira yak chinnik protidiyi suyitsidalnim tendentsiyam u seredovishchi studentskoyi molodi: avtoref. dis... kand. psihol. nauk* : 19.00.07/ A. V. Oliynik; Prikarpat. nauk. un-t im V. Stefanika. – Ivanofrankivsk, 2010. – 20 s.

20. Rivman D. V. *O sodержanii ponyatiya «viktimnost»* / D. V. Rivman // *Voprosy teorii i praktiki borby s prestupnostyu.* – L. : VPU MVD SSSR, 1974. – S. 18-28.

21. Ribalska V. Ya. *Pro viktimologichniy napryamok profilaktiki zlochinnosti nepovnolitnih* / V. Ya. Ribalska // *Viktimologiya i profilaktika pravoporushen* : Zbirnik naukovih prats. – Irkutsk, 1979. – 189 s.

22. Sysoev A. M. *Psihologiya autoagressivnogo povedeniya osuzhdennyh i ego preduprezhdenie* : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.06 / A. M. Sysoev ; RGD OD. – Ryazan, 2002. – 220 s.

23. Harhan O. M. *Psihologichni osoblivosti viktimnoyi povedinki pidlitkiv* : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk, 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psihologiya» / O. M. Harhan; Pivdenoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushinskogo. – Simferopil, 2006. – 20 s.

24. Gilbody S., House A., Owens D. *The early repetition of deliberate self-harm* // *J. R. Coll. Physicians Lond.* – 1997. – Vol. 31, № 2. – P. 171-172.

25. Hawton K, Fagg J. *Deliberate self-poisoning and self-injury in adolescents. A study of characteristics and trends in Oxford, 1976-89.* *Br J Psychiatry* 1992;161:816-23.

26. *Suicide. An unnecessary death* / Ed. D. Wasserman. – UK : Martin Dunitz, 2001. – 286 p.